

History of Self-help Activities – Temperance Fraternities and Clubs on the Historical Territories of Bohemia, Moravia, and Silesia

PĚSTOVÁ, T., MIOVSKÝ, M., ŠEJVL, J.

Charles University, First Faculty of Medicine, and General University Hospital in Prague, Department of Addictology, Prague, Czech Republic

Citation | PĚSTOVÁ, T., MIOVSKÝ, M., ŠEJVL, J. Historie svépomocných aktivit – bratrstva a spolky střídmosti na území Čech, Moravy a Slezska. *Adiktol. prevent. léčeb. praxi.* 2021; **4**(3), 150–156; doi: 10.35198/APLP/2021-003-0002.

Background | In general, self-help activities and organisations are an important element of anti-alcohol efforts. They also have an irreplaceable role in the therapeutic process and education. KLUS, founded in February 1948, is one of the oldest self-help groups that has been operating continuously in what is now the Czech Republic. The origins of the self-help groups date back to temperance associations and fraternities which had developed systematically on the territory since the mid-19th century. **Aims** | The aim of this article is to describe the circumstances of the establishment, operation, and dissolution of the temperance associations and fraternities on the

historical territories of Bohemia, Moravia and Silesia. **Methods** | Qualitative content analysis of retrieved historical documents was used to identify, generate, and work with the data. This was identified, retrieved, coded, and compiled according to its mutual thematic relationship in the context of time, author, and place of origin. **Results and conclusions** | During the 19th and until the beginning of the 20th century, ten fraternities and temperance associations and one temperance association for juveniles operated on the historical territories of Bohemia, Moravia, and Silesia. One association was active in Bohemia, five in Moravia, and four in Silesia.

Keywords | Drinking – Temperance associations – Temperance fraternities – “Liquor plague” – Self-help

Submitted | 24 May 2021

Accepted | 13 August 2021

Grant affiliation | This paper was made possible by an institutional programme, Progres No. Q06/LF1, and Specific University Research Grant No. 260 500.

Correspondence address | Tereza Pěstová, Charles University, First Faculty of Medicine, and General University Hospital in Prague, Department of Addictology, Apolinářská 4, 128 00 Prague 2, Czech Republic

tereza.pestova7@seznam.cz

Historie svépomocných aktivit – bratrstva a spolky střídmosti na území Čech, Moravy a Slezska

PĚSTOVÁ, T., MIOVSKÝ, M., ŠEJVL, J.

Univerzita Karlova, 1. lékařská fakulta a Všeobecná fakultní nemocnice v Praze, Klinika adiktologie

Citace | PĚSTOVÁ, T., MIOVSKÝ, M., ŠEJVL, J. Historie svépomocných aktivit – bratrstva a spolky střídmosti na území Čech, Moravy a Slezska. *Adiktol. prevent. léčeb. praxi.* 2021; **4**(3), 150–156; doi: 10.35198/APLP/2021-003-0002.

Východiska | Svépomocné aktivity a organizace jsou významným prvkem nejen v protialkoholních aktivitách obecně, ale mají svoji nezastupitelnou roli i v léčebně-terapeutickém procesu a edukaci. Mezi nejstarší svépomocnou skupinu, která kontinuálně působí na našem historickém území, patří KLUS, založený v únoru 1948. Svůj prapůvod mají svépomocné skupiny ve spolcích a bratrstvech střídmosti, které se na našem území systematicky rozvíjely od poloviny 19. století.

Cíl | Cílem článku je popsat okolnosti vzniku, působení a zániku spolků a bratrstev střídmosti na historickém území Čech, Moravy a Slezska. **Metody** | K identifikaci a tvorbě a práci s daty byla použita kvalitativní

obsahová analýza fixovaných historických dokumentů. Ty byly identifikovány, fixovány, kódovány a sestaveny podle jejich vzájemného tematického vztahu v kontextu času, autora a místa vzniku. **Výsledky a závěry** | Na historickém území Čech, Moravy a Slezska působilo v průběhu 19. a do počátku 20. století 10 bratrstev a spolků střídmosti a jeden spolek střídmosti pro mladistvé. Na území Čech byl aktivní jeden spolek, na Moravě pět a ve Slezsku čtyři.

Klíčová slova | Pijáctví – Spolky střídmosti – Bratrstva střídmosti – Kořaleční mor – Svépomoc

Došlo do redakce | 24. května 2021

Přijato k tisku | 13. srpna 2021

Grantová podpora | Vznik tohoto článku byl podpořen institucionálním programem podpory Progres č. Q06/LF1 a v rámci Specifického vysokoškolského výzkumu, č. grantu: 260500.

Korespondenční adresa | Bc. Tereza Pěstová, Klinika adiktologie 1. LF UK a VFN v Praze, Apolinářská 447/4, 128 00 Praha 2

tereza.pestova7@seznam.cz

1 ÚVOD

Svépomocné aktivity a organizace jsou důležitým a nedílným prvkem v celé vyvíjející se vědě o závislostech a tvoří původní část celkové oborové infrastruktury a de facto položily základy jakýmkoli později vznikajícím a na ně navazujícím formám profesionální pomoci a strukturované preventivní a léčebné péče (Miovský et al., 2019). Jsou určeny jednak pro ty, kteří sami užívají návykové látky, ale i pro jejich blízké nebo příbuzné, kterým závislost člena rodiny ovlivnila kvalitu života. Jejich koncepce může mít různou formu, ale zpravidla se jedná o laické organizace, jejichž program sice primárně vede – garantuje odborník v oboru (lékař, psycholog, sociální pracovník, terapeut), ale na kterém se výraznou částí podílejí právě pacienti indikovaní do ústavní nebo ambulantní léčby zvažující zahájení takové léčby či v následné péči.

Počátek vzniku spolků střídmosti na evropském kontinentu datujeme před polovinu 16. století. Ve Svaté říši římské národa německého zřídil Zikmund Dietrichsteinský řád sv. Kryštofa v roce 1517. Pokud nebudeme brát v úvahu díla Johannese Bocatia, která byla publikována na konci 16. století a ve kterých se autor věnoval systematicky problematice alkoholu a alkoholismu, neboť byla publikována v Horních Uhrách, tak už v 17. století byl ve středním Německu založen řád střídmosti, jehož členové nesměli během jídla vypít více jak sedm sklenic alkoholického nápoje (Duka, 2005). Horní Uhry měly – s ohledem na specifické kulturní, sociální, hospodářské a právní odlišnosti – od Rakouska a Uherska odlišný přístup k protialkoholním aktivitám a jejich vývoj, včetně léčebných a edukačních činností, se právě zaměřoval více na vznik a rozvoj svépomocných systémů již od roku 1844. Jejimi hlavními aktéry byla katolická církev a její představitelé v jednotlivých farnostech. Oproti tomu vývoj v této oblasti na území Čech, Moravy a Slezska v rámci rakouské monarchie se zaměřoval na protialkoholní hnutí, které svůj hlavní impulz získávalo z akademických a lékařských kruhů. Před rizikem, které plyne zejména z pití kořalky, varoval knihou *Kořalečnj mor aneb Kratochwilné poučenj, proč a gak se člowěk pitj kořalky warowati má Zschokke* (1840).

Byť se v podstatě jednalo o dvě paralelně fungující linie protialkoholních aktivit, docházelo i k jejich vzájemným průnikům a ovlivňování – zejm. na Těšínsku, Opavsku, Ostravsku, Jablůnkovsku, kde byl znatelný průnik jednotlivých zemí a kultur. Jednalo se o oblast, která již na konci 19. století byla zásadně postižena nadměrným užíváním lihovin. Začalo se zde používat termín „kořalečnj mor“, označující šíření alkoholismu z pití kořalky do všech společenských vrstev. Tento velký problém s pijáctvím měl za následek chudnutí obyvatelstva, úpadek morálky a pracovitosti, zvýšenou kriminální činnost a vysokou úmrtnost, nemocnost i sebevraždnost.

Problém „kořalečnjho moru“ začal být v daných lokalitách tak významným sociálním a zdravotním problémem, že začal být řešen nástroji, které měly k dispozici

svépomocné spolky střídmosti, případně jiné abstinentské spolky. Spolky střídmosti vedl laik, zpravidla duchovní dané farnosti (farář), který vedl kázání o negativním vlivu pití kořalky a zkáze člověka při užívání většího množství alkoholu. Ve svém počátku byly tyto spolky založeny na silném moralistickém přístupu a pojetí pití alkoholu jako hříchu (srovnej např. s modely závislostí dle Westa, 2013). Společně s faráři se na vzniku a fungování spolků střídmosti podíleli i učitelé. Kdokoliv se mohl účastnit nebo aktivně zapojit do aktivit spolku. Jednou z podmínek, která se jak pro aktivní, tak i pasivní účast ve spolcích vyžadovala, bylo dodržovat střídmost, která členy zavazovala ke střídmému pití alkoholických nápojů, nikoli k absolutní abstinenci. Přelom 19. a 20. století znamenal významný rozvoj abstinentského hnutí a v evropském kontextu i vznik institucionálních specifických zařízení pro závislé na alkoholu (Šejvl, 2020).

Za počátek vzniku moderních svépomocných systémů tak, jak je známe a jak jim rozumíme dnes, můžeme považovat např. hnutí Anonymních alkoholiků v USA ve třicátých letech 20. století. Princip, na kterém byly založeny, znamenal přelomový fenomén fungování spolků střídmosti; z USA se poměrně rychle rozšířil do Anglie a Irska. Je ale otázkou, zda inspirace pro evropské spolky zcela pramenila výhradně od Anonymních alkoholiků a zda vliv neměla i protialkoholní činnost na kontinentě, např. i Irska (blíže např. Oliva, 1906).

Na našem historickém území se od počátku 20. století ubíral vývoj směrem k filozofii ústavní léčby s ne příliš výraznou podporou svépomocných spolků. Ještě před první světovou válkou (1911) vznikla první protialkoholní léčebna ve Velkých Kunčicích, která zanikla ve víru válečných událostí. Teprve až vznik samostatné republiky v roce 1918 znamenal obnovu protialkoholních aktivit, které se zaměřily směrem ke vzniku nové léčebny, a také začaly systematicky podporovat vznik profesionálních organizací pro prevenci a podporu abstinence – protialkoholních poraden. Jejich slibný rozvoj byl násilně přerušen v roce 1939 druhou světovou válkou; i když naše území nebylo v počátku válečným konfliktem dotčeno, formální protektorátní uspořádání neumožňovalo svépomocné, ale ani léčebné aktivity pro závislé na alkoholu. To vycházelo z konceptu nacistické právní filozofie, do reality aplikované Výnosem říšského ministerstva vnitra o preventivním potírání zločinnosti policií (Výnos, 1937).

Teprve rok 1945 umožnil na krátký čas návrat k situaci z předválečných let. V únoru 1948 vznikl první specializovaný svépomocný spolek pro závislé na alkoholu a jejich příbuzné – KLUS – Klub Lidí Usilujících o Střízlivost. Ten byl úzce propojen s lékaři Psychiatrické kliniky Fakulty všeobecného lékařství a zejm. dvěma výraznými osobnostmi – MUDr. Jandou a MUDr. Skálou. Únorové společenské události a politický kurz orientace na východ znemožňoval systematický přenos poznatků o fungování a principech svépomocných spolků v západních zemích. S ohledem na náhled k pití alkoholu v totalitním režimu a nemožnost vzniku standardních svépomocných sku-

pin začaly vznikat kvazisvépomocné skupiny, které vedli odborníci z oboru, a spolupráce s těmito skupinami byla zpočátku tolerována a později i podporována (Gabrhelík a Miovský, 2011).

Postupné uvolňování poměrů na sklonku 80. let znamenalo i rozšíření možností pro svépomocné skupiny. První schůzka Anonymních alkoholiků v tehdejší ČSSR se konala již v roce 1988 a probíhala v utajení. Jejimi členy byli i dva pracovníci Anonymních alkoholiků z USA (Kalifornie) – George P. a Greg B. Ve stejném roce proběhl v Apolináři otevřený mítink Anonymních alkoholiků. Dne 2. 2. 1989 byla založena mezinárodní skupina AA a 14. 12. 1989 byla oficiálně založena česká skupina AA pod názvem Serenity Group. Dále se již rozvíjely nové bočky AA v různých koutech republiky (AA, 2018).

Rozšíření různých modelů svépomocných skupin, včetně oficiálního fungování např. AA pro závislé na alkoholu, byl umožněn až v důsledku společensko-politických změn, které nastaly na sklonku roku 1989.

2 METODOLOGIE

Článek byl zpracován jako kvalitativní obsahová analýza. Základním zdrojem kvalitativních dat byly historické písemnosti archivní povahy, a to osobního i úředního zaměření. Tento přístup odpovídá pojetí kvalitativní obsahové analýzy jak podle Miovského (2006), tak i Ferjenčíka (2010).

Prvním krokem byla volba klíčových slov. To bylo nutné, aby došlo k určení komplexního univerza (Ferjenčík, 2010). Byla zvolena klíčová slova: *pijáctví, spolky střídmosti, bratrstva střídmosti, kořaleční mor, svépomoc*. Tato klíčová slova byla určena na základě pojmů objevených v prvotních pramenech a ve člancích, které o bratrstvech a spolcích střídmosti vznikly. Následně k nim byly přidány doplňující související pojmy tak, abychom zvýšili pravděpodobnost vyhledání relevantních historických materiálů, které jsou k tématu v příčinné souvislosti.

Jako zdroje použité pro vyhledání historických materiálů jsme použili: Google Scholar, Kramerius 5, UKAŽ a Centrální katalog Univerzity Karlovy. Vyhledané historické dokumenty byly uloženy na digitální médium, následně seříděny a kategorizovány a byl jim přidělen jedinečný kód. Při tomto postupu jsme využili jednodušší metody podle Milese a Hubermana (1994), a to především metodu kontrastů a metodu vyhledávání vzorců. Následně byla provedena obsahová kvalitativní analýza fixovaných historických dokumentů. Ty byly sestaveny podle jejich vzájemného tematického vztahu v kontextu vzniku, rozvoje a zániku fenoménu spolků střídmosti a bratrstev střídmosti. Základní postup při obsahové analýze odpovídá pojetí Plichtové (1996, pp. 311–313).

Tyto dokumenty tvořily převážně dobové novinové články (odborný i denní tisk), které se zmiňovaly o působení

spolků a bratrstevch a o kořalečním moru. Při vyhledávání bylo detailně analyzováno více než 100 dokumentů, které obsahovaly námi stanovená klíčová slova. Konkrétně bylo v práci použito 26 dokumentů dobové literatury.

3 „KOŘALEČNÍ MOR“ A BOJ PROTI NĚMU

„Kořaleční mor“, někdy rovněž „mor z kořalky“, je definován jako nadměrné rozšíření a pití kořalky a jiných lihových nápojů na území Evropy a USA v 19. a 20. století. Terminologicky užíváme pojem „kořaleční mor“, neboť pojem „alkoholismus“ definovaný Magnusem Hussem a Gerhardem Van Dem Bushem z roku 1852 (2010) nebyl ještě příliš ustálen a používán (Sournia, 1999).

Důsledky nadměrného užívání kořalky přinášely zřejmě škody, a to jak zdravotní, tak i sociální, vyšší kriminalitu a celkové rozložení morálky společnosti: *„Žádný ukrutný samovládce nemůže s národy hůře nakládati, než činí alkoholismus... Alkoholismus jako ničící velmoc vedral se do zemí, kde dnes zuří se vši ukrutností proti zdraví životu, proti blahobytu a rodinnému štěstí, proti mravnosti a náboženství všech obyvatel. Počet obětí, které rok co rok jím propadají zhoubě, chudobě, bláznovství, nemocem a zločinům, jest strašně velký. ... Jistý německý list věnovaný zájmům zdravotnictví podává následující výsledek šetření na škole v Nordhausenu. V druhé třídě obecné školy (7leté děti) bylo 49 dětí, z těch 38 pilo již víno, 40 kořalku a pivo všechny, z části pravidelně. V páté třídě (11leté děti) bylo 28 dětí, víno pilo z nich již 27, kořalku 14 a pivo 28, z těchto 21 udalo jako důvod, že chtějí být silnými. Opilými bylo z 28 již 16 dětí“* (Oliva, 1906, s. 37, 41).

Ještě v průběhu 18. století a na počátku 19. století nebyl ve společnosti pro nadměrné pití alkoholu rozšířen pojem pijáctví, ostatně opijení nebylo příliš častým jevem. Zde je nutné uvést, že za skutečný problém byla považována kořalka; pivo a víno nebyly považovány za významně rizikové. Rozvoj nadměrného užívání alkoholu a s tím i vznik počátečního užívání pojmu alkoholismus se začíná významně projevovat v kontextu průmyslové revoluce, což bylo založeno na několika faktorech – stěhování obyvatelstva ze samot a vesnic do měst, rozvoj technologií používaných pro velkovýrobu alkoholu, snížení cen alkoholu díky nahrazení lidské práce stroji, zvyšování životní úrovně a v neposlední řadě také rozvoj pohostinství a potřeba lidí ulevit si od každodenních starostí.

V Rakousku-Uhersku se mezi lety 1881 a 1893 prudce zvyšovala spotřeba alkoholu. Zatímco v roce 1881 byla spotřeba 100% alkoholu 2,7 litrů na osobu, v roce 1893 to bylo 4,5 litrů na osobu. Na Moravě v roce 1886 připadal jeden opilec na 431 osob, v roce 1898 však jeden na 340 osob (Perútka, 1902).

3.1 Bratrstva a spolky střídmosti

Perútka (1902) uvádí, že proti opilství bojují šlechtí a rozumní lidé. Jedním způsobem, jak toho dosáhnout,

byla účast ve spolcích střídmosti. Byly to spolky, v nichž se členové zavazovali k tomu, že se budou zdržovat od lihových nápojů a budou k tomu podněcovat i své okolí. Rozdíl mezi spolkem a bratrstvem byl takový, že spolek byl prvotním seskupením lidí, kteří usilovali o střízlivost, a na bratrstvo býval spolek po delší době činnosti povýšen. Za jakých podmínek se tak stalo, se autoři textů nezmiňují. Jak uvádí Zlámal (2009), inspirace církve na našem území vycházela primárně z práce irského kapucína Theobalda Mathewa (Chisholm, 1911). S biskupskou úchvalou měly být zakládány spolky střídmosti především v jednotlivých farnostech. Již v roce 1839 ve Slezsku na Andělské Hoře vznikl první organizovaný spolek střídmosti (Zlámal, 2009). O rok později – v roce 1840 – vznikl první spolek střídmosti na Moravě a posledním územím byly Čechy. Jedním z prvních farářů, kteří zakládali v Čechách spolky střídmosti, byl v roce 1852 královéhradecký biskup Karel Hanl. Poté začaly vznikat další spolky, které byly povyšovány na bratrstva střídmosti.

3.2 Průběh zakládání spolků

Koněřza (1885) uvádí, že zakládání spolků narůstalo již před rokem 1848, a to zejména na Moravě a ve Slezsku. Autor se snažil i prostřednictvím své publikace motivovat zejména kněze a učitele, aby zakládali nebo se podíleli na zakládání spolků. Pro založení spolku bylo nutné, aby se z prvních účastníků schůze vybralo sedm členů, kteří vytvořili prozatímní výbor. Úkolem výboru bylo, aby mohl být spolek registrován. Dále pokračovaly další nutnosti, včetně úhrady peněžního poplatku a poslání vytvořených stanov a žádostí, aby spolek byl oficiálně uznán na zemském úřadě. Po zaslání mohlo trvat měsíc až čtvrt roku, než se žadatelé dozvěděli, zda jejich žádost o založení spolku byla přijata a schválena. Než došlo ke schválení, bylo doporučeno se připravit na první velkou spolkovou hromadu. Jakmile byl spolek schválen, muselo být rozhodnuto, kde a kdy bude probíhat první spolková schůze. Schůze měla stanovená pravidla – předseda prozatímního výboru přečetl úvodní slovo o účelu schůze a podal zprávu o uznání spolkových stanov. Poté dostal slovo jeden ze zakladatelů spolku a informoval o zbytečnosti a škodlivosti kořalky. Pak se četly stanovy a podmínky, za jakých byl uchazeč přijat do spolku.

3.3 Přijetí do spolku střídmosti

Uchazeči o členství ve spolku měli pro své přijetí před oltářem skládat slib, který je zavazoval k úplné zdrženlivosti od lihových nápojů a umírněnému pití piva a vína. Slib z roku 1850 zněl takto: „*Ve jménu Otce i Syna i Duchu sv. Amen. Já N. N. slibuji dobrovolně a s dobrým rozvážením před Bohem všemohoucím, Marií, nejblahoslavenější Pannou, mým andělem strážným, všemi Svatými a zde přítomnými svědky, že s pomocí milosti božské ode všech pálených nápojů, obzvláště všech druhů kořalky (tj. od kořalky, rosolky, slivovice, borovičky, rumu, arraku, weingeistu aneb výskočku, hofmanských kapek krom potřeby lékařské), docela se zdržeti a při užívání jiných*

nápojů, tj. piva a vína, vždy křesťanskou střízlivost zachovávat – a k tomu vsí silou každého vzbuzovati. Nato kněz řekl: Pro slib tento nyní učiněný udělí vám Pán Bůh všemohoucí štěstí, zdraví a požehnání časné i věčné. – Požehnej vás Bůh Otec, Syn a Duch sv. Amen“ (Zlámal, 2009, s. 196).

Po slibu střídmosti byla jména členů zapsána do zvláštního seznamu. Sliby, které byly vysloveny, se mohly v několika ohledech lišit. Jádro však vždy zůstávalo stejné (Zlámal, 2009).

Podle Časopisu lékařů českých z roku 1904 se jedinec mohl zapsat tzv. na čas. Znamenalo to tedy, že byl členem spolku střídmosti po určitou vymezenou dobu a po uplynutí této lhůty se mohl vrátit zpět k pití: „*Dále ve spolcích střídmosti kvete tzv. zápis na čas, žádoucí se ovšem za jistých okolností a v některých případech ospravedlniti, jako př. snáze pomocí takového zápisu dá se získati mnoho členů, kteří pak se seznámí se zařízením a výhodami spolku, zalíbí se jim a mnozí zůstanou věrni“* (Pevnickij, 1904, s. 325–326). Ačkoliv zaznívala vůči tzv. zápisu na čas částečná kritika, nemohli autoři zpochybnit dobrou myšlenku nabízení pomoci těm, kteří nebyli zcela rozhodnuti k doživotní střízlivosti. Tato filozofie opakovaně nabízet pomoc přetrvává v českých podmínkách v podobném duchu dodnes.

3.4 Stanovy a 12 pravidel spolku střídmosti

Jedny z počátečních stanov a pravidel spolků a bratrstev střídmosti byly otisknuty ve Sbírce poučných a zábavných spisů pro rolníka a řemeslníka v roce 1844 ve Znojmě. Bohužel se nepodařilo tento spis získat. Proto zde tedy uvedu stanovy a pravidla z knihy vydané později, a to roku 1901, inspirované německým spiskem „*Mässigkeitskatechismus*“ od P. N. Neumana a přizpůsobené českému lidu. Je zde vypsáno 12 pravidel střídmosti:

1. *„Lihové nápoje, víno, pivo, kořalka nejsou potřebny člověku zdravému, nýbrž jsou docela zbytečny.*
2. *Dětem jsou lihoviny jedem.*
3. *Tyto nápoje jsou tím škodlivější, čím více líhu obsahují, a proto je kořalka nejškodlivější.*
4. *Lih není potravinou, netvoří krve a není s to, by tělesnou práci trvale podporoval a v ní sílil. Zprvu povzbuzuje, dráždí, brzy však následuje ochabnutí všech sil.*
5. *Lihoviny ve větší míře požitě opojují, ochromují a omamují mozek a mohou i náhlou smrt přivoditi.*
6. *V malých dávkách ze zvyku užívané lihoviny ničí pozvolně všechny k životu potřebné ústroje tělesné (žaludek, játra, ledviny, srdce) a bývají příčinou, že člověk pomalu chřadne a konečně umírá.*
7. *Užívání nápojův opojných zvláště tím škodí, že dráždí chuť k pití a tím navyká k opilství.*
8. *Opilství hubí všechny ušlechtilé pocity člověka, vzbuzuje nejsurovější pudy a bývá často příčinou úplné záhuby.*
9. *Opilství ničí všechny schopnosti ducha a duše a způsobuje choromyslnost.*
10. *Opilství ničí blaho rodiny a přivádí do bídy a žebroty.*

11. *Děti, opilci a ti, kdož záchranou opilců se obírají, nemají žádných lihovin užívatí.*
12. *Léčební ústavy (asyly) pro pijany mají se usilovně podporovati“ (Perútko, 1902, s. 61–62).*

Dále uvádí i stanovы spolku střídmosti a zdrženlivosti. Stanovы se skládají z několika oddílů. Definují, jaký má spolek účel, jakými prostředky se snaží bojovat proti kořalečnímu moru a pravidla a úlohy jednotlivých funkcí ve spolku:

1. Účel. Katolický spolek střídmosti má ten účel, aby potíral nadužívání lihových nápojů, „zvláště kořalky“, a veškeré zlořády s tím spojené, a to jak mravně-náboženské, tak i hospodářské.
2. Prostředky. Členové postaví se pod ochranu sv. rodiny a třídí se na 3 skupiny:
 - a) takoví, kteří usilují o střídme požívání lihových nápojů,
 - b) takoví, kteří se zdržují od pití kořalky a
 - c) takoví, kteří se zdržují od pití všech lihových nápojů.

Účelům snaží se spolek dosáhnouti:

1. Poučováním o nebezpečnostech a škodách ze zneužívání opojných nápojů pocházejících, a to slovem a písmem, schůzemi, hromadným rozšiřováním časopisův a spisů vhodných: poučování o nápojích zdravých a příjemných;
2. zřizováním ústavů blahodárných: lidových kaváren (káva ze sladu ječného), spolkův úsporných, čítáren, jesliček, dětských zahrádek, dětských her, dobré pokračovací školy, tovaryšských spolků, náboženských jednot mužův a jiných;
3. usilováním o vydání zákonův a nařízení státních, obecních a práci poskytujících;
4. opravou způsobu pití a nálevení;
5. ochranou mládeže před škodlivým pitím opojných nápojů;
6. zřizováním a podporováním léčebních ústavů pro osoby obého pohlaví lihovinami onemocnělé.

Dále text pokračuje detailním popisem funkcí předsedy spolku, shromáždění valné hromady, za jakých podmínek se může spolek zrušit a na jaký den se plánuje spolková schůze (Perútko, 1902, s. 62–64).

3.5 Kritika spolků a bratrstev střídmosti

Spolky a bratrstva střídmosti tím, že se snažily potírat pijáctví, nebyly zdaleka podporovány většinou obyvatelstva. Stát měl finanční výnosy z vysoké daně na kořalce, a dokonce prodej kořalky nejspíše i podporoval: „*Od orgánů vládních očekáváme ovšem také, že to myslí s hnutím protikořalečním doopravdy, že nebudou jako dosud z důvodů finančních i přes protesty obcí kořalky podporovati a rozmnožení jich povolovati, naopak že budou obcím a šlechtěným jednotlivcům v potírání opilství rozhodně nápomocny“ (AA, 1887, s. 1).*

Později byla vnímána kritika i od lékařů. Přes uznání kladných stránek spolků a bratrstev střídmosti kritizo-

vali neindividuální přístup a doporučování spolku všem. Letitý alkoholici podle doktora Pevnického nedokážou pouze díky slibu střídmosti přestat pít. Spolek střídmosti nabízel léčení každému a na fyzické komplikace příliš nehleděl: „*Touto cestou zapadají do Spolku osoby k léčení vhodné i nevhodné. Byl-li to bosák¹, který pil celá desetiletí a nadobro podlomil svůj organismus, nebo to byl notorický pijan se zjevnými příznaky periodické duševní choroby, nebo dekrepitní² člen ze zatížené rodiny, anebo konečně nějaký idiot, zajisté, že vliv Spolku střídmosti bude nijaký“ (Pevnickij, 1904, s. 1).*

4 DISKUZE A ZÁVĚR

Na nadměrné pití alkoholu a vnímání závislosti začalo být nahlíženo jako na zdravotní, sociální, společenský, ale bezpečnostní a hospodářský problém již v průběhu 18. století. Rozvoj svépomocných skupin, které na našem území reprezentovaly spolky a bratrstva střídmosti, datujeme až do poloviny 19. století. Je zřejmé, že tyto svépomocně orientované organizace byly významným prvkem, který ovlivnil vnímání vlivu alkoholu a předznamenal i přispěl k rozvoji institucionálních specifických ústavních zařízení. Ačkoliv jsme při zpracování článku pracovali se všemi nalezenými historickými dokumenty, téma spolků a bratrstev střídmosti se vyskytovalo v dobové literatuře velmi zřídka. Z tohoto důvodu můžeme s přesností u všech pouze konstatovat jejich existenci a místo jejich působení.

V průběhu 19. a 20. století byl zaregistrován i vznik čisté náboženských spolků. Pokud měly podobné cíle jako spolky a bratrstva střídmosti a omezovaly konzumaci alkoholu u svých svěřenců, pouze se jmenovitě nenazvaly bratrstvem střídmosti, mohly uniknout naší pozornosti. S velkou pravděpodobností mohlo na našem území vznikat více spolků, než se podařilo zachytit v článku.

Spolků a bratrstev střídmosti na našem území bylo ve sledovaném období založeno minimálně deset. Jejich existence byla velmi komplikovaná, byť právně zakotvená. Podpora státu (jednotlivých zemí) ani samosprávy v podstatě neexistovala, systém dotací byl nenáročný a obtížně dosažitelný. Hlavní osobnosti, které vznik těchto spolků a bratrstev iniciovaly, byly zpravidla duchovními a kantory. To znamenalo, že jejich dosah byl v podstatě výrazně zúžený, mikroregionální. Přesah protialkoholních aktivit mimo farnost nebo katastr obce, kde působil kantor, byl spíše výjimečný. Jedinou devízou byla jejich přirozená autorita, kterou tyto osobnosti v obci požívaly. Jejich vliv byl i přes to neoddiskutovatelný.

Dalším jejich výrazným přínosem bylo zviditelnění protialkoholní/abstinentní myšlenky ve společnosti. Na aktivitách těchto svépomocných spolků vzniklo nejen systematické abstinentní hnutí, ale rovněž se ukázal význam

1 | Bosák – muž, který chodí neobutý/neobuty mnic některých řádů.

2 | Dekripitní – sešlý, vetčný, vyžilý.

a vliv poučených laiků, čímž byly položeny základy následné péče.

Spolky a bratrstva střídmosti neoddiskutovatelně vytvořily základ pro vznik profesionální péče o závislé na alkoholu na našem území; ovlivnily myšlenky a postoje řady poučených laiků a vzdělaných profesionálů, kteří vytvořili základ odborné protialkoholní péče.

Role autorů | První autorka provedla vyhledání, fixaci a kategorizaci zdrojových materiálů, podílela se na zpracování a finalizaci článků. Druhý a třetí autor se podíleli na zpracování a finalizaci článku.

Konflikt zájmů | Autoři bez konfliktu zájmů.

Poznámka | Text článku vychází z bakalářské práce obhájené první autorkou v roce 2020 na 1. LF UK.

LITERATURA / REFERENCES

- AA. Historie AA v ČR. *Anonymní alkoholici* [online]. 2018 [cit. 2021-5-6]. Dostupné z: <https://www.anonymnialkoholici.cz/o-nas/historie-aa-v-cr/>.
- AA. Proti moru kořalečnickému. *Čech* [online]. Praha, 1887, 16. 09. 1887, **19**(210), 1 [cit. 2021-5-6]. Dostupné z: <https://kramerius5.nkp.cz/view/uid:c43835f0-4ec9-11e6-ad5e-5ef3fc9bb22f?page=uid:468c59c0-4fef-11e6-8361-5ef3fc9ae867>.
- DUKA, Norbert. Prvé hnutie striedmosti na Slovensku v XVI. storočí. *Alkoholizmus a drogové závislosti (protialkoholický obzor)*. 2015, **50**(5), 251–255.
- FERJENČÍK, Ján. *Úvod do metodologie psychologického výzkumu: jak zkoumat lidskou duši*. Vyd. 2. Praha: Portál, 2010. ISBN 978-80-7367-815-9.
- GABRHELÍK, Roman a Michal MIOVSKÝ. History of self-help and 'quasi-self-help' groups in the Czech Republic: Development and current situation in the institutional context of drug services. *Adiktologie*. SCAN, 2011, **11**(2), 100–112. ISSN 1213-3841.
- HUSS, Magnus a Gerhard VAN DEM BUSCH. *Chronische Alkoholkrankheit oder Alkoholismus chronicus: Ein Beitrag zur Kenntniss Der Vergiftungs-Krankheiten (1852)*. Whitefish: Kessinger Publishing, 2010. ISBN 9781168154224.
- CHISHOLM, Hugh, ed. *Encyclopædia Britannica Eleventh Edition*. 11. London: Horace Everett Hooper, 1910–1911.
- KONĚRZA, Josef. *Pryč s kořalkou!* [online]. Praha: Bedřich Grund a Vilém Svatoň, 1885 [cit. 2021-5-6]. Dostupné z: <http://www.digitalniknihovna.cz/nkp/view/uid:0cbca2d0-9233-11de-ade5-000d606f5dc6?page=uid:68e5ebd0-0a66-11e7-a48c-5ef3fc9ae867&fulltext=spolek%20střidmosti>.
- MILES, Matthew a Michael HUBERMAN. *Qualitative data analysis: An expanded sourcebook*. Druhé vydání. London: Thousand Oaks, New Delhi: SAGE Publications, 1994. ISBN 0-8039-4653-8.
- MIOVSKÝ, Michal, Anna VONDROVÁ, Roger PETERS, Beatrice KATHUNGU a Amalie LOSOSOVÁ. National Addiction-specific Institutional Infrastructure – fundamental prerequisite for successful implementation of specialized academic degree study programmes: a case study in historical perspective. *Central European Journal of Public Health*. 2019, **27**(Supplementum), 83–91. ISSN 1210-7778. Dostupné z: doi:10.21101/cejph.a5980
- MIOVSKÝ, Michal. *Kvalitativní přístup a metody v psychologickém výzkumu*. Praha: Grada, 2006. Psyché (Grada). ISBN 80-247-1362-4.
- OLIVA, Václav. *O králi-alkoholu* [online]. Praha: Tiskem družstva Vlast v Praze-Nákladem Tiskové Ligy., 1906 [cit. 2021-5-6]. Dostupné z: <https://kramerius5.nkp.cz/view/uid:e9f93fa0-c368-11e6-b5c0-005056827e51?page=uid:5de17d90-de69-11e6-9e7e-001018b5eb5c>.
- PERÚTKA, František. *Katechismus střídmosti a zdrženlivosti*. Brno: Bibliotéka poučná a zábavná vydávaná Dědictvím sv. Cyrilla a Methoděje, 1902.
- PEVNICKIJ, A. Ambulatorium pro léčení pijáků a jeho význam v boji s alkoholismem. *Časopis lékařů českých* [online]. 1904, **43**(13), 325–327 [cit. 2021-5-6]. Dostupné z: http://kramerius.medvik.cz/search/i.jsp?pid=uid:MED00010976-visk&q=časopis%20lékařů%20českých#periodical-periodicalvolume-periodicalitem-page_uid:3b5b1740-c376-11e4-b50e-d485646517a0.
- PLICHTOVÁ, Jana. Obsahová analýza a její možnosti využití v psychologii. *Československá psychologie*. Praha, 1996, **40**(4), 304–314. ISSN 0009-062X.
- SOURNIA, Jean-Charles. *Dějiny pijáctví*. Praha: Garamond, 1999. ISBN 80-863-7901-9.
- ŠEJVL, Jaroslav, Miroslava MAŠLÁNIOVÁ a Michal MIOVSKÝ. Ellikon (1889 až 1911): Forel-Bosshardovy základy moderního přístupu k ústavní léčbě závislosti na alkoholu. *Adiktologie v preventivní a léčebné praxi*. Praha: SCAN, 2020, **3**(1), 32–39. ISSN 2570–8120.
- Výnos (1937). Výnos říšského ministerstva vnitra o preventivním potírání zločinnosti policií ze 14. prosince 1937 (Grundlegende Erlass Über die vorbeugende Verbrechensbekämpfung durch die Polizei); RGBI 1937 I.
- WEST, Robert. *EMCDDA insights. Models of addiction*. Lisbon: EMCDDA, 2013. ISBN 978-92-9168-652-0.
- ZLÁMAL, Bohumil. *Příručka českých církevních dějin*. Olomouc: Matice cyrilometodějská, 2009. ISBN 978-80-7266-323-1.
- ZSCHOKKE, Heinrich. *Kořalečnj mor, aneb, Kratochvilné poučenj, proč a gak se člověk pijt kořalky warowati má*. Praha: Tiskem a nákladem Jana Spurného, 1840.